

Милица Вучковић,*
Асистент Правног факултета,
Универзитета у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК
UDK: 347.65/.68:347.626](497.11)

Рад примљен: 02.02.2014.
Рад прихваћен: 22.04.2014.

НАСЛЕДНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СУПРУЖНИКА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ПРАВУ**

Апстракт: Аутор се бави анализом наследноправног положаја супружника у савременом српском праву. Правни значај брака прошао је кроз низ квалитативних промена у историјском развоју, пратећи развој и промене породице и промене у погледу (не)равноправности жене и мушкарца. Наследноправни положај супружника у савременом српском праву карактерише узајамност наслеђивања и потпуна равноправност жене и мушкарца, наслеђивање у својину, уз могућност конституисања плодоуживања на целој или аликвотном делу заоставштине у одређеним случајевима и позивање на наслеђе надживелог супружника заједно са сродницима оставиоца. Супружник је наследник првог наследног реда, у конкуренцији са оставиоцевим потомцима. Ако преминули не остави иза себе потомство, супружник прелази у други наследни ред, где наслеђује са оставиоцевим родитељима и њиховим потомством. Закон о наслеђивању Републике Србије предвиђа и одређене могућности промене конкретног наследноправног положаја супружника.

Кључне речи: право наслеђа надживелог супружника, доживотно плодоуживање, доживотна рента.

1. Увод

Из мноштва чињеница које су, кроз историју права биле од значаја за расподелу заоставштине једног лица по правилима законског наслеђивања, у савременом праву издвојиле су се две: сродство са оставиоцем и брачна веза са оставиоцем. Сродство је некада сматрано „светом“ и свакако је

* milica@prafak.ni.ac.rs

** Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу, „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, бр. уговора 179046.

вечита веза лица чијим венама теку одређене количине заједничке крви. Данас је значај сродства донекле релативизован, али је ова чињеница још увек „стуб носач“ конструкције законског наслеђивања. Брачна веза са оставиоцем прошла је свој еволутивни пут, од потпуног непризнавања њеног правног значаја, преко признавања права наслеђа надживелог супружника у ограниченом обиму, до потпуног признања, као правно релевантне чињенице за интестатску расподелу заоставштине.

Предмет овог рада је наследноправни положај супружника у савременом српском праву. У истраживању смо се фокусирали искључиво на важећа решења законског наслеђивања. Избор нашег предмета истраживања инспирисан је управо околношћу да брак, као потенцијално трајна веза жене и мушкарца, представља основ супружничковог права наслеђа, и његовом специфичношћу, као наследноправно релевантне чињенице, која се огледа у раскидивости везе оставиоца и наследника. На другој страни, достојна је пажње и чињеница да брачна веза има огроман значај у животу појединца, у готово свим његовим аспектима. Интензитет блискости супружника и стална међусобна упућеност, све оно што чини супружански суживот, чини да овај облик везе у модерном друштву по свом значају далеко премашује значај сродства.

2. Брачна веза као једна од правно релевантних чињеница у области законског наслеђивања

Брак је законом уређена заједница живота жене и мушкарца.¹ Представља универзалну форму задовољавања различитих људских потреба мушкараца и жена и круна је једног од базичних односа у историји људског рода. Дуго времена је сматран јединим легитимним основом породице. Модерно доба је донело бројне промене људском друштву, тако да данас брак није искључиви вид сједињавања двају лица различитог пола, а у многим државама, није намењен ни само лицима различитог пола. Појављују се различите врсте породице, засноване на различитим облицима заједништва двају лица (Драшкић, 2005: 51-53). Када је реч о заједништву двају лица различитог пола, најзаступљенији „конкурент“ браку јесте ванбрачна заједница. У правима многих земаља, ванбрачна заједница је правно изједначена са браком.² Међутим, брак, као законом

1 Чл. 3. ст. 1. Породичног закона, *Сл. Гласник РС*, 18/2005, 72/2011.

2 Ванбрачна заједница хетеросексуалних и истополних партнера данас представља правно релевантну чињеницу за законско наслеђивање у правима већег броја земаља. Тако је заједница лица истог пола релевантна за наследно право у правима Немачке, Швајцарске, Данске, Шведске, Финске, Енглеске, Мађарске и Чешке. Хетеросексуалној

уређена заједница мушкарца и жене, и даље остаје доминантна правно релевантна чињеница у сфери законског наслеђивања.

Правни значај брака прошао је кроз низ квалитативних промена у историјском развоју, пратећи развој и промене породице и промене у погледу (не) равноправности жене и мушкарца. Чињеница која је доминантно присутна у свим правноисторијским написима јесте изразита обесправљеност жене. Она, готово кроз цео стари и средњи век, нема никаква или има минимална права у односу на мужевљеву заоставштину. Привидан реципроцитет је постојао утолико што ни муж није имао никаква наследна права у односу на женину заоставштину, с обзиром да жена, због материјалне зависности од мушкараца, било оца, било мужа, заоставштину није ни могла имати (Марковић, 1978: 98-99; Благојевић, 1983: 87; Ђорђевић, 1988:13; Стојановић, 2011: 85-86). У патријархалном породичном миљеу, жена је имала тачно одређену улогу. „Унутар традиционалног, патријархалног обрасца, жена је вреднована као радна и репродуктивна снага, подређена оцу, мужу, свекру, али и другим мушким члановима породице. Она је имала посебну симболичну вредност за мушкарца. Била је његова својина и његов образ, и као таква била је најчешће жртва физичког и сексуалног насиља“ (Поповић, Тимотијевић, Ристовић, 2011: 294). Више објект очевих или мужевљевих права, него субјект, она је, пре свега, представљала „инструмент“ продужења лозе, рађањем и подизањем мушких потомака.

У новом веку, са променама у економској сфери, настају промене у начину живота и схватању значаја брачне везе и породице. Долази до разбијања великих породичних заједница (као што су породичне задруге) и концентрисања породичног живота на нуклеарну породицу, тако да брачна веза добија значајнију улогу у животу појединца (Марковић, 1978: 88-89; Драшкић, 2005: 51-53). Све то доводи и до побољшања наследноправног положаја супружника. У највећем броју права европско-континенталног типа, чињеница брака има једнак наследноправни значај као и чињеница крвног, односно, адоптивног сродства. Супружници се међусобно наслеђују у својину. Наслеђују заједно са сродницима, некада их и искључују из наслеђа. Важи правило да што је даљи степен сродства, повољнији је наследноправни положај супружника (Видић, 2010: 408-409).

ванбрачној заједници признат је наследноправни значај у Хрватској и Црној Гори, док су права Холандије, Белгије и Словеније дала наследноправни значај и истополним и хетеросексуалним ванбрачним заједницама.

3. Супружник као наследник првог и другог законског наследног реда

По Закону о наслеђивању Републике Србије, супружник је наследник³ првог наследног реда, у конкуренцији са свим потомцима оставиоца.⁴ Када преминули не остави иза себе потомство, супружник прелази у други наследни ред, где наслеђује са оставиочевим родитељима и њиховим потомством. Остале сроднике из праве усходне линије и побочне сроднике, осим потомака оставиочевих родитеља, надживели супружник искључује из наслеђа. Супружник стиче наследство у својину. Супружник је нужни наследник.

3.1. Наследноправни положај супружника у првом законском наследном реду

Какав ће бити конкретан наследноправни положај супружника у првом законском наследном реду, зависи од тога колико је потомака позвано на наслеђе и који степен сродства је у питању (Видић, 2011: 122-125). Са децом оставиоца супружник дели заоставштину на једнаке делове, док остали оставиочеви потомци наслеђују по праву представљања.

На наследноправни положај супружника у првом наследном реду, поред броја потомака и степена њиховог сродства са оставиоцем, од утицаја може бити и чињеница да он није родитељ оставиочевој деци, свој или некој од деце. У оваквим случајевима, наследни део супружника може бити смањен, у корист оставиочевих потомака, под следећим условима: да међу потомцима има деце којој надживели супружник није родитељ,⁵ да је имовина надживелог супружника већа од оне која би му припала поделом заоставштине на једнаке делове, и ако суд, пошто размотри све околности, нађе да би то смањење било оправдано.⁶

3 Он мора испунити све услове који се односе на наследнике уопште (да је надживео оставиоца, да је способан за наслеђивање, достојан да наследи и позван на наслеђе) и додатне услове који се тичу брака са оставиоцем, као основа његовог наследног права. Он мора бити у правно важећем браку у време делације, и то не само формалноправно већ и ефективно, у смислу да је између њих постојала стварна брачна животна заједница.

4 Чл. 9. ст. 1. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

5 Ово правило је инспирисано првенствено околношћу, коју живот потврђује пре као правило, него што истиче као изузетак, да ће надживели супружник већу бригу и старање пружити својој деци из брака са оставиоцем, него оставиочевој деци из претходног брака, односно ванбрачној деци или усвојенику из усвојења заснованог пре склапања брака. Због тога, законодавац, као први услов смањења наследног дела супружника у првом наследном реду, поставља чињеницу, да међу наследницима постоји барем једно оставиочево дете коме надживели супружник није родитељ.

6 Чл. 9. ст. 3. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

Смањење наследног дела супружника иде у корист свих првостепених потомака оставиоца, дакле и оних који су заједничка деца оставиоца и надживелог супружника (Стојановић, 1998/99: 139). У теорији се указује на околност да остала оставиочева деца (деца из брака са надживелим супружником) имају само могућност да се користе овим институтом, не и да издејствују његову примену, без обзира на своје имовно стање, које у конкретном случају, може бити знатно лошије од имовног стања деце којој надживели супружник није родитељ. С друге стране, може се догодити да управо деца из брака са оставиоцем буду бољег имовног стања од надживелог супружника, и да, независно од те чињенице, буду аутоматски обухваћена повећањем (Видић, 2011: 141). Сматрамо да би суд требало да, ценећи имовинске прилике свих првостепених потомака, има дискреционо овлашћење да одлучи да се неким првостепеним потомцима не повећа наследни део, ако би то представљало неправду за надживелог супружника, независно од тога што има услова за примену овог института.

При одлучивању о оправданости смањења кључну улогу имају имовинске и личне прилике потомака и надживелог супружника.⁷ „Преживели брачни друг, без обзира на то што има имовину већу од дела који би добио поделом заоставштине на једнаке делове, може доћи у неповољан имовински положај, ако поделом заоставштине оставиочева деца добијају двоструко већи део од преживелог брачног друга. На пример: преживели брачни друг има кућу чија је вредност већа од дела заоставштине који би добио поделом на једнаке делове, али је неспособан за привређивање и нема друге имовине; насупрот томе, оставиочева деца из претходног брака су способна за привређивање, запослени су и имају имовину већу од имовине преживелог брачног друга. Било би неоправдано повећање наследног дела оставиочеве деце, јер би таквом поделом били угрожени интереси преживелог брачног друга“ (Ђорђевић, 1988: 56-57). Од великог утицаја су и узраст и способност за привређивање потомака, као и године старости, здравствено стање и способност за привређивање надживелог супружника, вредност заоставштине, трајање брачне заједнице, лични односи оставиоца и потомака, те потомака и надживелог супружника (Благојевић, 1983:148; Ђорђевић, 1988: 56; Антић, 2003: 141; Сворцан, 1999: 57; Стојановић, 2011: 121; Видић, 2011: 137).

⁷ Применом правила о смањењу наследног дела супружника у првом наследном реду треба уравнотежити интересе и потребе надживелог супружника и оставиочеве деце којима надживели супружник није родитељ. Ова равнотежа се постиже кроз свестрану оцену суда свих околности конкретног случаја. Законодавац је, препуштајући суду да цени оправданост смањења створио услове да се спречи да „највеће право буде највећа неправда“(summum ius summa iniuria).

У правној теорији је било спорно да ли суд по службеној дужности води рачуна о испуњености ових услова или само на захтев првостепених потомака оставиоца којима надживели супружник није родитељ, с обзиром да у том погледу закон не даје ни јасно правило ни наговештај за тумачење (Стојановић, 2011: 122-123; Видић, 2011: 138). Сматрамо да суд о примени овог института одлучује на захтев пунолетне деце оставиоца, док, ако су у питању малолетници и пунолетна деца којима је одузета пословна способност, треба да о повећању њихових наследних делова води рачуна по службеној дужности, имајући у виду дужност суда да се стара о заштити права и интереса ових лица (Видић, 2011: 138-139).

3.2. Наследноправни положај супружника у другом законском наследном реду

У другом наследном реду надживели супружник дели заоставштину са родитељима оставиоца и њиховим потомством (рођеном браћом и сестрама оставиоца, рођеним братанцима и сестричинама итд.). Супружнику у тој подели припада фиксни део од једне половине вредности целокупне заоставштине.⁸

3.2.1. Повећање наследног дела супружника у другом законском наследном реду

Законодавац, увиђајући животну реалност и потенцијалну могућност да надживели супружник, и поред стицања половине вредности заоставштине у својину, може остати недовољно материјално обезбеђен,⁹ предвиђа могућност побољшања наследноправног положаја супружника у другом законском наследном реду.

Законом о наслеђивању Републике Србије предвиђено је да супружник који нема нужних средстава за живот, може захтевати стицање доживотног плодоуживања на целој или делу заоставштине коју су стекли остали наследници,¹⁰ али и да може захтевати у својину целокупну заоставштину, уколико је њена вредност тако мала, да би њеном поделом са осталим наследницима супружник запао у оскудицу.¹¹ Законодавац је поставио

8 Чл. 12. ст. 1. и 2. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

9 Може се догодити, нпр. да супружник није имао своје посебне имовине, да није способан за привређивање и нема изгледа да се та ситуација промени, а да оно што је добио издвајањем свог доприноса из брачне тековине, као и оно што му припада деобом заоставштине у другом наследном реду, не буде довољно за задовољење минимума његових егзистенцијалних потреба.

10 Чл. 23. ст. 1. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

11 Чл. 23. ст. 2. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

и критеријуме које суд нарочито цени при одлучивању: дужина трајања заједнице живота оставиоца и надживелог супружника, имовно стање и способност за привређивање супружника и осталих наследника, и вредност заоставштине.¹²

Ово законско решење представља квалитативни напредак у односу на решење из Закона о наслеђивању СР Србије из 1974. године¹³ по коме је увећани наследни део надживелом супружнику припадао у својину, с обзиром да у већој мери уважава потребу за уравнотежењем имовинских интереса свих наследника (Сворцан, 1999: 63; Видић, 2011: 148).

Околност коју суд нарочито цени, као испуњеност претходног услова, јесте немање нужних средстава за живот, на страни надживелог супружника. При оцени испуњености ових услова узимају се у обзир вредности посебне имовине супружника, имовине коју је добио деобом брачне тековине и вредност дела заоставштине који му припада при њеној редовној подели. Поред постојећег имовинског стања, суд треба да узме у обзир и реално оствариву могућност супружника да у будућности побољша свој материјални положај (Благојевић, 1983: 157).

Уколико нађе да има места повећању наследног дела супружника, суд ће донети одлуку о усвајању његовог захтева за повећање наследног дела, стицањем доживотног плодуживања на заоставштини, којом одређује обим тог права, као и то на терет којих наследника ће бити конституисано доживотно уживање. Приликом оцене имовинског стања и способности за привређивање надживелог супружника и осталих наследника другог наследног реда, суд може наћи да би повећање наследног дела супружника на терет наследних делова свих осталих наследника, неке од њих тешко материјално погодило. Због тога, кроз индивидуализацију примене правне норме, суд води рачуна о потребној мери правичности у расподели заоставштине. Тако, суд може одлучити да се плодуживање у корист надживелог супружника конституише на наследним деловима појединих наследника, док ће наследни делови наследника који и сами немају нужних средстава за живот или су неспособни за привређивање, или обоје, бити „поштеђени“. С друге стране, ако упоређивањем имовног стања и способности за привређивање супружника и осталих наследника и оценом других релевантних околности, суд дође до закључка да је то оправдано, наредиће конституисање плодуживања у корист надживелог супружника на целој преосталој половини заоставштине.

12 Чл. 23. ст. 3. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

13 Чл. 23. Закона о наслеђивању, *Службени гласник СРС*, 52/74.

Ако је вредност заоставштине толико мала, да њеном поделом, чак и поред стицања повећаног дела на плодуживање, не би могле бити задовољене минималне егзистенцијалне потребе надживелог супружника, суд ће му досудити целу заоставштину у својину. На тај начин, супружник искључује из наслеђа све наследнике другог наследног реда.

О повећању наследног дела супружника у другом наследном реду суд не води рачуна по службеној дужности, већ искључиво на захтев супружника. Надживели супружник може поставити захтев за повећање у преклузивном року од годину дана од смрти оставиоца. Повећани наследни део супружник стиче у тренутку делације (Видић, 2011: 156). Дилема је да ли стицањем плодуживања на аликвотном делу заоставштине, супружник стиче двоструку позицију у односу на заоставштину, да ли се својству универзалног сукцесора придружује својство сингуларног сукцесора. У делу правне теорије заузето је становиште да стицање плодуживања на аликвотном делу заоставштине представља сингуларну сукцесију, тако да обим његове одговорности за оставиочеве дугове остаје неизмењен, с обзиром да за исте одговара само до вредности стеченог у својину (Антић, Балиновац, 1996: 190; Ђорђевић, 1997: 159; Видић, 2011: 162). За разрешење ове дилеме се не можемо обратити одредбама Закона о наслеђивању, а проблем додатно усложњава околност да право плодуживања у српском праву није ни уређено. У правној теорији постоји схватање да би, не улазећи у питање врсте сукцесије, у овом случају требало предвидети одговорност плодуживаоца за оставиочеве дугове до границе вредности прихода од плодуживања, умањене за средства потребна за обезбеђење минимума егзистенцијалних потреба плодуживаоца (Стојановић, 2005: 676-677; Стојановић, Крстић, 2008: 224). Конституисањем права плодуживања настаје између власника и плодуживаоца правни однос испуњен мноштвом права и обавеза субјеката тог односа (Лазић, 2000: 56 и даље). Једна од обавеза плодуживаоца јесте сношење терета и трошкова поводом ствари. Плодуживалац је дужан да сноси сва јавна оптерећења ствари од момента конституисања плодуживања, а приватноправне терете само када су настали пре конституисања плодуживања. На терену наследног права, говоримо о специфичном случају конституисања плодуживања у другом наследном реду, из разлога алиментационог карактера (немање нужних средстава за живот). Због тога се придружујемо поменутом залагању да се одговорност плодуживаоца аликвотног дела заоставштине у овом случају регулише тако да он одговара за оставиочеве дугове и дугове отвореног наслеђа до вредности прихода од плодуживања, умањене за средства потребна за обезбеђење минимума егзистенције.

Право плодуживања се често назива „малом својином“ због тога што свом титулару омогућава свеобухватну употребу ствари и убирање њених плодова, без права захватања у супстанцу ствари. С друге стране, титулар „голе својине“ остаје, док плодуживање траје, лишен оних благодети које човеку даје најпотпунија правна власт на ствари. Законодавац због тога допушта конверзију плодуживања у доживотну ренту.¹⁴ Законом није предвиђена могућност да се ово преиначење постигне судском одлуком, на захтев наследника на чији је терет конституисано плодуживање, већ се конверзија врши искључиво споразумом супружника и осталих наследника. Сматрамо да би предвиђање и те могућности било правично, када се има у виду то да супружник може, без оправданих разлога, одбити закључење предложеног споразума о конверзији плодуживања у доживотну ренту. Законом, такође, није предвиђена ни обавеза пружања одговарајућег обезбеђења потраживања ренте од стране дужника доживотне ренте – осталих наследника, што у великој мери доприноси несигурности правног положаја супружника.

3.2.2. Смањење наследног дела супружника у другом наследном реду

Законом о наслеђивању Републике Србије предвиђена је и могућност смањења наследног дела надживелог супружника на захтев осталих наследника другог наследног реда, под условом да наслеђена добра чине више од половине посебне имовине оставиоца и да заједница живота оставиоца и надживелог супружника није трајала дужице време.¹⁵ Наслеђена добра су све оне ствари и права које је оставилац бестеретно прибавио, од својих сродника у правој и побочној линији, укључујући и потомке, који нису истовремено и потомци надживелог супружника (Антић et al., 1996: 170-171; Ђорђевић, 1997: 160; Сворцан, 1999: 103; Антић, 2003: 146-147; Ђурђевић, 2001: 153-155; Видић, 2011: 168-169). Такође, сматра се да наслеђеним добрима треба сматрати још и плодове и друге приходе од наслеђених добара и накнаде добијене за наслеђена добра, по различитим основама (Ђурђевић, 2001: 154). Однос вредности наслеђених добара и преостале вредности посебне имовине оставиоца и трајање заједнице живота између њега и надживелог супружника уједно су и једине две околности које суд цени, приликом одлучивања о захтеву за смањење наследног дела супружника.¹⁶

14 Чл. 25. ст. 1. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

15 Чл. 26. ст. 1. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

16 Чл. 26. ст. 2. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

Ово правило је инспирисано потребом заштите брачне тековине за случај склапања брака из рачуна, као и настојањем да се добра старине очувају унутар оне лозе из које су и доспела у оставиочеву заоставштину (Антић et al., 1996: 172-174, Сворцан, 1999: 102).

Наследници (или наследник) који постављају овај захтев¹⁷ морају доказати да заједница живота надживелог супружника и оставиоца није трајала дуже време. При томе је суду препуштено дискреционо одлучивање у попуњавању садржине овог правног стандарда. У теорији се сматра да се ово решење може неповољно одразити на наследноправну позицију надживелог супружника, због различитих могућности индивидуализације у примени, и да би било целисходно да се законом прецизира временска граница за оцену да ли је заједница живота трајала краће (Видић, 2011: 171). Кривица надживелог супружника за престанак заједнице живота супружника не поставља се као услов за смањење наследног дела надживелог супружника (Видић, 2011: 170). Престанак заједнице живота кривицом надживелог супружника је разлог за губитак права наслеђа супружника, те овај захтев не би ни могао бити постављен као услов за смањење. Осим тога, законодавац, у чл. 26. не говори о томе да заједница живота у тренутку смрти оставиоца није постојала, већ само да она није трајала дуже време. Могуће је да је брак закључен неки краћи временски период пре смрти оставиоца и да је био праћен заједницом живота која је била прекинута смрћу једног од супружника. Ту треба имати у виду и престанак брака услед смрти несрећним случајем или смрћу проузрокованом изненадном болешћу. Могуће је да оваква смрт задеси и младог човека и да тако „млади“ бракови буду „сасечени“ у самом настанку. Стога сматрамо да је неопходно поменутом услову додати и критеријум односа година старости супружника.

Надживели супружник има право да, све док се не реши о захтеву осталих наследника за смањење његовог наследног дела, изабере, уместо наслеђа у својину, доживотно уживање на половини заоставштине.¹⁸ Изјава о избору доживотног уживања се протеже и на новопронађену имовину.¹⁹ По

17 Смањење наследног дела надживелог супружника до једне четвртине могу захтевати наследници другог наследног реда, који су у конкретном случају позвани да наследе и који припадају оној лози из које су наслеђена добра ушла у оставиочеву заоставштину. Иако овај смисао законске одредбе није експлицитно исказан, сматра се да је такво тумачење једино у складу са суштином поменутог правила, а то је спречавање стицања добара старине једне породице од стране чланова друге породице, односно очување добара старине у породици из које су потекла.

18 Чл. 28. ст. 1. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

19 Чл. 29. ст. 3. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

својој правној природи, ова изјава је једна врста наследничке изјаве, која у себи обухвата изјаву о одрицању од права наслеђа у својину и изјаву о прихватању дела наследства на доживотно уживање (Антић, 2003: 193). У делу правне теорије сматра се да избором доживотног уживања супружнику престаје својство универзалног сукцесора и да постаје сингуларни сукцесор (Антић, 2003: 193). Напред је већ било речи о постојању законске празнине у погледу одређивања врсте сукцесије у случајевима стицања плодоуживања на аликвотном делу заоставштине и одговорности плодоуживаоца за дугове оставиоца. Додали бисмо само то, да сматрамо да, у овом случају, треба другачије решити проблем одговорности за оставиочеве дугове у односу на ситуацију повећања наследног дела супружника у другом наследном реду. Како није у питању разлог алиментационе природе (немање нужних средстава за живот), требало би да плодоуживалац одговара за оставиочеве дугове у пуном обиму, до вредности стеченог, без обзира на то како је регулисано питање врсте сукцесије. Чак и када би се прихватило решење о сингуларној сукцесији, требало би имати у виду да се плодоуживање, не без разлога, назива, „малом својином“. Супружник и остали наследници се могу споразумети о преиначењу доживотног уживања у доживотну ренту,²⁰ али не постоји могућност укидања плодоуживања, односно ренте, с обзиром да би у том случају, за разлику од повећања наследног дела супружника у истом наследном реду, надживели супружник изгубио свако право према заоставштини (Антић et al., 1996: 193).

Наследни део супружника може бити смањен у другом наследном реду и на захтев родитеља оставиоца који немају нужних средстава за живот, уз примену истих правила која вреде за случај када супружник који нема нужних средстава за живот, захтева повећање свог наследног дела на терет наследног дела оставиочевих родитеља.

4. Закључна разматрања

Наследноправни положај супружника у савременом српском праву карактерише узајамност наслеђивања и потпуна равноправност жене и мушкарца, наслеђивање у својину (уз могућност конституисања плодоуживања на делу или целој заоставштини у одређеним случајевима) и позивање на наслеђе надживелог супружника заједно са сродницима оставиоца. Његов конкретан наследноправни положај зависи од близине сродства оставиоца и одређеног сродника. Када су у питању оставиочеви потомци и родитељи, однос сродства и брачне везе је координирајући, а када на наслеђе конкуришу остали преци и већина побочних сродника, тај

²⁰ Чл. 30. Закона о наслеђивању, *Сл. гласник РС*, 46/95, 101/2003.

однос је, по правилу, искључујући, у корист брачне везе. То је показатељ у којој мери је побољшан наследноправни положај супружника, у односу на пример, на периоде када је супружник могао наслеђивати тек после свих оставиочевиx сродника, без обзира на степен сродства.

Када је реч о могућности смањења наследног дела надживелог супружника у првом законском наследном реду, српски законодавац је учинио добар потез предвидевши да је коначна одлука на суду. Сматрамо да је на овај начин могуће спречити неправичност у примени правне норме, што није случај онда када судија мора да примени прецизно одређено законско правило. Оно што је недостатак поменутог решења о смањењу наследног дела супружника јесте да то смањење иде у корист свих првостепених потомака оставиоца. Сматрамо да би требало омогућити селективност у примени ових правила, да суд одлучује и о томе да ли ће се повећати наследни део свих или само неких потомака, према њиховим личним и имовинским приликама. Такође, сматрамо да суд о примени овог института треба да одлучује на захтев пунолетне деце оставиоца, а по службеној дужности, ако су у питању малолетници или пунолетна лица лишена пословне способности. При увођењу правила о променама величине наследних делова у првом наследном реду пошло се од претпоставке да је надживели супружник довољно материјално обезбеђен, а да између њега и оставиочеве деце нема природне блискости, која, опет у претпоставци, постоји између родитеља и деце. При томе је суду остављена коначна реч у прилагођавању правне норме реалном животу. Ми се питамо, када већ суд има последњу реч, због чега законодавац није предвидео, на сличан начин, и могућност повећања наследног дела супружника у првом наследном реду. На другој страни, остала деца оставиоца неоправдано су занемарена, само због тога што су заједничка деца оставиоца и надживелог супружника, иако у конкретном случају могу имати већу потребу за повећањем наследног дела. Они се могу само користити повећањем. У правној теорији је већ, чини нам се, сасвим оправдано, указано на потребу да се омогући и надживелом супружнику и свим потомцима оставиоца, да захтевају повећање својих наследних делова, под одређеним условима.

Правило о повећању наследног дела надживелог супружника инспирисано је околношћу, која често бива у животу, да смрћу једног лица најтеже бива погођен његов супружник, нарочито ако су у питању старија лица, и да правичност и здрав разум захтевају да супружник има повољнији наследноправни положај у односу на крвне сроднике оставиоца даљег степена сродства. Истовремено, оно омогућава уравнотежење интереса свих наследника који наслеђују у другом наследном реду.

Када је реч о смањењу наследног дела надживелог супружника у другом наследном реду, сматрамо да критеријум трајања заједнице живота не би требало да буде пресудан при одлучивању да ли има места смањењу наследног дела супружника. Овај критеријум је постављен да би се стало на пут закључивању брака из рачуна. Међутим, треба имати у виду и могућност да брак уопште није закључен из рачуна, већ да је постојала стварна брачна заједница, која је била прекинута смрћу у несрећном случају или смрћу проузрокованом изненадном болешћу. Такав вид престанка може погодити и „младе“ бракове – бракове између младих људи који су одлучили да крену путем стварања породице, који су „сасечени“ у самом корену. Савим је оправдано да се примени посебан режим за добра старине, такве ствари које су стицане генерацијама и преносиле се са колена на колена, и тај критеријум, порекла добара би, по нама, био сасвим довољан у овом случају. Ако се већ држимо критеријума трајања заједнице живота, требало би му додати и критеријум разлике у годинама између надживелог супружника и оставиоца. Ако се утврди да разлика у годинама није толико велика, да би се појавила сумња у закључење брака из рачуна, требало би утврдити здравствено стање оставиоца за одређени временски период пре смрти, као и савесност надживелог супружника у погледу те чињенице.

Када надживели супружник постане плодуживалац аликвотног дела заоставштине, поставља се питање његове одговорности за оставиочеве дугове. У правној теорији се предлаже решење о одговорности за оставиочеве дугове до вредности прихода од плодуживања, умањене за износ неопходан за обезбеђење минимума егзистенцијалних потреба. Сматрамо да то решење треба применити само у случају повећања наследног дела супружника у другом наследном реду, јер ту фигурира разлог алиментационог карактера – немање нужних средстава за живот. У случају смањења наследног дела супружника, када више од половине вредности посебне имовине оставиоца чине добра старине, сматрамо да треба да постоји пуна одговорност плодуживаоца за оставиочеве дугове.

У оба случаја стицања плодуживања на аликвотном делу заоставштине на страни надживелог супружника, законом је предвиђена могућност преиначења права плодуживања у доживотну ренту. Законодавац није предвидео могућност конверзије одлуком суда, на захтев осталих наследника, у случају када надживели супружник, без оправданих разлога, одбије споразумну конверзију. Сматрамо да би предвиђање могућности судске конверзије, у таквом случају, било правично, као и предвиђање обавезе дужника ренте да пружи одговарајуће обезбеђење тог потраживања.

Литература

- Антић, О. (2003). *Наследно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
- Антић, О., Балиновац, З. (1996). *Коментар Закона о наслеђивању*. Београд: Номос
- Благојевић, Б. (1983). *Наследно право у Југославији*. Београд: Савремена администрација
- Видић, Ј. (2010). *Наследноправне последице односа сродства, брачне и ванбрачне везе*, diss. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
- Драшкић, М. (2005). *Породично право и право детета*. Београд: Чигоја штампа
- Ђорђевић, В. (1997). *Наследно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу
- Ђорђевић, В. (1988). *Наслеђивање брачних другова*. Београд: Стручна књига
- Ђурђевић, Д. Б. (2001). Смањење наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине. *Правни живот*. 10. 151-172
- Лазић, М. (2000). *Личне службености*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу
- Марковић, С. (1978). *Наследно право у Југославији*. Београд: Савремена администрација
- Поповић, М., Тимотијевић, М., Ристовић, М. (2011). *Историја приватног живота у Срба*. Београд: Сlio
- Сворцан, С. (1999). *Наследна права брачног и ванбрачног партнера*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
- Стојановић, Н. (2011). *Наследно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу
- Стојановић, Н., Крстић, Н. (2008). Нека запажања о законском и нужном наслеђивању у Републици Србији de lege lata и de lege ferenda. *Зборник радова Правног факултета у Нишу: Актуелна питања грађанске кодификације*. 215-231
- Стојановић, Н. (2005). Наследноправна сингуларна сукцесија на основу закона. *Правни живот*. 10. 665-682
- Стојановић, Н. (1998-1999). Крвни сродници оставиоца као наследници првог законског наследног реда. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 55-66
- Породични закон. *Службени гласник РС*. Бр. 18 (2005), бр. 72 (2011)
- Закон о наслеђивању. *Службени гласник РС*. Бр. 46 (1995), бр. 101 (2003)
- Закон о наслеђивању. *Службени гласник СРС*. Бр. 52 (1974)

Milica Vučković, LL.B.
Teaching Assistant,
Faculty of Law, University of Niš

Hereditary Position of a Spouse in Serbian Legislation

Summary

Under the Serbian Inheritance Act (1995), the surviving spouse is an heir of the first and the second line of succession. The specific hereditary position of a surviving spouse in the first line of succession may be influenced by a fact that he/she is not the biological parent to the children of the deceased (either all the children or some of them). Under certain conditions, the hereditary share of the surviving spouse may be reduced in favour of the decedent's children. The surviving spouse without necessary existential means may file a claim seeking usufruct for life (life interest) on the entire succession estate or on the part of hereditary property inherited by the other heirs of the second line of succession.

This legal provision is a qualitative development in comparison to the provision contained in the 1974 Inheritance Act of the Socialist Republic of Serbia, which envisaged that the enlarged hereditary share passed into the ownership of the surviving spouse. The provision in the 1995 Inheritance Act takes into account the need for balancing the property interests of all heirs. This Act also allows the conversion of usufruct into life annuity but it does not envisage the possibility of conversion by a court decision.

Moreover, the debtor of life annuity is not obliged to provide appropriate security for the payment of annuity. There is also a possibility of reducing the hereditary share of the surviving spouse upon a request of other heirs of the second line of succession. Instead of acquiring ownership, the surviving spouse may also opt for acquiring a usufruct for life on half of the hereditary estate. The surviving spouse may enjoy this right until the court decides on the other heirs' request on reducing his/her hereditary share. The hereditary share of the surviving spouse falling into the second line of succession may also be limited upon the request of the deceased's parents who do not have the necessary existential means of livelihood.

Keywords: intestate succession, surviving spouse, usufruct for life, life annuity.